

Co penzijní reforma dokáže a co ne?

Po letech diskusí přichází ministr Nečas s návrhem na vyvedení, tzv. opt-out, asi desetiny odvodů na důchodové pojištění do soukromých penzijních fondů. První reakce na tento návrh jsou rozpačité a většina komentátorů se ptá, jestli to není málo. K zodpovězení této otázky je užitečné si uvědomit, k čemu že opt-out vlastně slouží a k čemu ne.

Současné státní penze jsou velmi solidární. Lidé s nadprůměrnými platy a odvody mohou očekávat penze jen o málo vyšší než ti s nízkými platy. Náš penzijní systém se především stará o to, aby každý pracující měl zajištěnou minimální důstojnou podporu ve stáří. A zatím se mu to daří: u občanů v důchodovém věku máme nejnižší míru chudoby v EU (pozor: jde o chudobu relativní – vztaženou k místní úrovni příjmů).

Solidarita má ale své náklady. Z tisícikoruny odvedené na důchodovém pojištění z nadprůměrné mzdy se v podobě budoucí penze vrátí pouhá stokoruna. Odchod do důchodu tak pro mnohé představuje výrazný propad životní úrovně. Kromě solidárního (minimálního) důchodu má smysl odměňovat vyšší mzdy vyšším důchodem a motivovat pracující ke spoření na důchod. Takové „zásluhové“ penze lze zavést v rámci státního systému, ale po krátké úvaze člověk zjistí, že jde pouze o teorii. Politická logika státních penzí bude totiž v budoucnu směřovat k ještě větší solidaritě. Snad každý už ví, že stát dnes slibuje penze, na které nebude mít. Vlády se budou snažit udržet minimální výši penzí a nebude se jim v rozpočtu dostávat peněz - budou tak muset snížit vyšší penze na stejné (životní) minimum pro všechny.

Opt-out nabízí možnost jak ochránit „zásluhové“ penze proti politickým zásahům - soukromé peníze bude stát těžko přerozdělovat. Návrh ministra Nečase navíc nutí stádatatele, aby k třem procentům mzdy, které si vyvedou na své soukromé účty, přidali další tři procenta ze své kapsy. Podporuje tedy dodatečné úspory a svou roli má.

Druhou hlavní úlohou opt-outu je rozložení rizika. Politici rádi tvrdí, že penze od státu znamenají jistotu, aspoň ve srovnání s penzijními fondy, kde hrozí riziko nízkých či záporných výnosů. Jenže ta státní jistota odvisí od penzijních reforem, které zvyšují daně, snižují penze a oddalují důchodový věk. Navíc se dá těžko odhadnout jak tyto reformy ovlivní právě mě – kdy bude daná změna přijata, které ročníky postihne víc, atd. Například penzijní reforma z roku 2003 znamenala pro většinu zaměstnanců finanční ztrátu v rozmezí 50% až 170% průměrné roční mzdy! Proti těmto rizikům se lze bránit právě převedením části důchodového pojištění z rukou státu do soukromých fondů, v duchu známé rady investorům „nedávejte všechna vejce do jednoho košíku“. A navrhovaný opt-out k rozložení rizika přispívá.

Co ale tento opt-out rozhodně neřeší je problém chybějících prostředků na budoucí důchody. Jen pro připomenutí: bavíme se tu o závazcích v rozsahu násobků hrubého domácího produktu. Ani rozměrem

velký opt-out by tento problém zásadně neřešil. Pokud by totiž dnešní zaměstnanci převedli velkou část svých odvodů na důchodové pojištění do soukromých penzijních fondů, nezbylo by státu než si na současné důchody půjčit, tj. vydat státní dluhopisy, které si koupí zase penzijní fondy. Penzijní příspěvky tak půjdou stále od pracujících k důchodcům, jenže s opt-outem jdou přes soukromé fondy, které si navíc účtují poplatky za správu aktiv. Místo danění pracujících si stát na důchody půjčuje. To ale nic nemění na faktu, že tyto dluhy budou ze svých daní splácet mladší a příští generace. Změna je především v tom, že dluhy jsou vidět – dluhy, které dnes stát jakoby nemá, protože nastanou až za pár let, za to nevyhnutelně.

Málokdo si dostatečně uvědomuje, že penzijní reforma v podstatě nemůže vyřešit problém zadlužení současného penzijního systému. Hlavním obsahem penzijní reformy je tak mezigenerační rozložení nákladů na chybějící důchody. Poměr pracujících k důchodcům poklesne. Generacím dnešních padesátníků až sedmdesátníků už byly slíbeny valorizované penze, dnešní mladší pracující také očekávají, že za své odvody něco dostanou. To, že se u nás kromě hodně odloženého prodloužení věku odchodu do důchodu s penzemi zatím nic zásadního neděje, znamená, že se toho děje víc než dost! Dokud se nic zásadního nemění, autoři těchto řádků jsou zdaněni dnes (vysokými odvody na důchodové pojištění, které hradí současné penze) a budou „zdaněni“ podruhé tím, že dostanou jen symbolický důchod, neboť malý počet pracujících nedokáže uživit velké množství důchodců. Dnešní školou povinná mládež bude tyto dluhy splácet a nemůže se ani bránit, k volbám nechodí. Rozumná reforma by tyto náklady rozdělila mezi generace rovnoměrně, neodložila by je do budoucna. Čemu dáváte přednost jako rodina: když rodiče berou 40 tisíc (včetně důchodů a zdravotní péče) a jejich děti (až dospějí) 10 tisíc, nebo když rodiče i děti berou 25 tisíc? Odkládání reformy nás posouvá čím dál blíže k prvnímu výsledku.

Mezigenerační sdílení těchto nákladů je skutečným jádrem reformy. Magická řešení neexistují. Nenabízí je ani opt-out ani prodej státního majetku. Stát sice může prodat ČEZ a jiné zbývající státní firmy a získá tak hned spoustu peněz (a přijde o budoucí dividendy). Jenže ten prodej může udělat i bez penzijní reformy a výnosy použít třeba na stavbu silnic, modernizaci železnic nebo umoření stávajícího dluhu. Použije-li je na pokrytí současných penzí po opt-outu, bude muset buď obětovat ony železnice, nebo si na jejich modernizaci půjčit a platit úroky – stejně, jako kdyby si na penze půjčil přímo.

Díky oddalování reformy se náklady chybějících penzí pouze přesouvají na mladé a příští generace. Stát nakonec bude muset zvýšit daně, snížit důchody a vydat dluhopisy. Bez velkého opt-outu k tomu dojde o něco později. I malý opt-out přispívá k zviditelnění nákladů na budoucí penze a může přimět politiky k zodpovědnějšímu chování. To je jeho třetí důležitá úloha. Tři procenta pomohou, ale nemusí stačit.

Libor Dušek a Štěpán Jurajda

Autoři přednáší na CERGE-EI, společném pracovišti Akademie věd a UK